

Máthé Réka Zsuzsánna

Szankciós politikák: mikor működnek, és mikor nem? A Szovjetunió és Oroszország ellen bevezetett szankciók

A gazdasági szankciók célja, hogy reagáljanak a nemzetközi jog megsértésére, vagy a nemzetközi rendszer által elfogadott valamilyen szabályoktól való eltérésre. A közösségi választás elméletei szerint az egyes országok érdekcsoportjai befolyásolják a politikai döntéshozatalt, hogy így a politikai folyamatokból maguk számára politikai vagy gazdasági hasznot húzzanak. Az elméletek szerint a politikai döntéshozókra összpontosító célzott szankciók (smart sanctions) növelnék a politikai döntéshozók költségeit, és csökkentenék az általános embargók által okozott károkat, amelyeket a lakosságnak kell elszenvednie. A célzott szankciók azonban nem mindig érik el a várt politikai eredményeket, ami felveti a célzott szankciók kialakításának és eredményességének kérdését. E tanulmány célja, hogy megvizsgálja azokat a tényezőket, amelyek eredményesebbé teszik a célzott szankciókat. A tanulmány a Globális Szankciós Adatbázis (GSDB) adatait elemzi, és különös figyelmet fordít azokra a szankciókra, amelyeket a nemzetközi közösség tagjai, így többek között az Európai Unió vetettek ki a Szovjetunió, illetve Oroszország ellen. A szakirodalomból és a történelmi példákól levonható következtetések arra utalnak, hogy az Oroszország ellen kivetett szankciók legjobb esetben is csak lassították annak cselekedeteit. Az ezt leginkább befolyásoló tényezők a kormányzatot átvenni kész ellenzék hiánya, a gazdasági veszteség viszonylagos értéke a vélt vagy valós politikai értékekkel szemben, valamint a harmadik felek gazdasági és politikai érdekei.

Bevezetés

A gazdasági erő mint diplomáciai eszköz és a *soft power* része ősidők óta ismert. Krisztus előtt 432-ben az athéni birodalom kitiltotta a megarai kereskedőket a kikötőiből és a piactereiről. Megara gazdagságát az általuk előállított és forgalmazott különleges textíliák biztosították, így az Athéni Birodalom által bevezetett tilalom rendkívül meggyengítette a városállamot. Athén intézkedése alternatíva nélkül hagyta Megarát, amely így még szorosabbra fűzte kapcsolatait korábbi szövetségével és az Athéni Birodalom ellenfelével – Spártával. A gazdasági szankció miatt elkerülhetlenné vált az Athén és Megara közötti háború, amelyet Athén meg is nyert. Csakhogy ez a csata mindössze egy kisebb epizódja volt a görög félszigetért folytatott harcnak, vagyis az első peloponnészoszi háborúnak. A háborút az Athéni Birodalom elveszítette, és a spártaiak által felállított zsarnoki kormány évtizedekig uralkodott a korábbi demokratikus városállamban. Tekinthesük-e tehát a megaraiak ellen bevezetett szankciókat sikeresnek? Ebben az esetben a gazdasági szankciók átmenetileg ugyan meggyengítették az ellenfelet, de megerősítették annak szövetségét egy harmadik, ugyancsak rivális féllel, ráadásul felgyorsították a két ellenfél közötti fegyveres konfliktus kirobbanását. Számos más ok miatt végül a szankciókat kivető Athéni Birodalom súlyos veszteséget szenvedett. Nem egyértelmű tehát, hogy mennyire lehet sikeresnek tekinteni az ókori világ ezen szakpolitikai döntését.

Példánk alkalmas arra, hogy a szankciókkal kapcsolatban használt legelterjedtebb fogalmakat ismertessük. A szankciók esetében leggyakrabban három szereplőről beszélünk: *a küldőről, a célországról és a harmadik felekről*. A *küldő* az az ország, amely kiszabja és végrehajtja a szankciót. Ha kizárólag vagy elsősorban egyetlen ország szabta ezeket ki, akkor egyoldalú szankcióról beszélünk, ilyen a példánkban szereplő Athén által kivetett szankció is. Napjainkban az Egyesült Államok az egyoldalú szankciók leggyakoribb küldője.¹ A többoldalú szankciókban több szereplő vesz részt, így a koalíciós szankciók azok, amelyek kiszabásában egy szövetség vagy más államok csoportja kollektíven cselekszik. Ilyennek tekinthetők a NATO-t, Japánt és Ausztráliát tömörítő bizottság által bevezetett hidegháborús szankciók a Szovjetunióba és szövetségeseibe irányuló katonai vonatkozású exportra. A többoldalú szankciók küldői lehetnek regionális szervezetek is, mint például az Európai Unió vagy az Afrikai Unió. Ugyanakkor az EU egyoldalú szankciókat is képes kivetni. Ezekről többnyire azokban az esetekben beszélünk, amikor az Egyesült Nemzetek Szervezetének Biztonsági Tanácsa nem tud megegyezésre jutni egy állandó képviselő tiltakozása miatt. A minden tekintetben többoldalú szankciókat az ENSZ Biztonsági Tanácsa szabja ki, amelyeket eddig harminc rezsimek ellen vetettek ki.²

Szankciók esetében egy másik nagyon fontos fogalom a *célország*. Ezzel a fogalommal illetik a szankciót elszennvedő entitást, még akkor is, ha az utóbbi évtizedekben bevezetett intézkedések nem teljes országokat érintettek, hanem egy adott ország politikai rezsimjét, ritkábban egy adott szervezetet vagy csoportot, amely egy adott országon belül működik. Példánkban egyértelműen Megarát tekinthetjük a *célországnak*, ám a ma bevezetett szankciók többsége konkrét személyeket, vállalkozásokat és egyéb szervezeteket különít el a célországokon belül. Fontos kiemelni, hogy a terrorista csoportokat (például ISIS, al-Kaida), bűnszervezeteket és drokartelleket is megkülönböztetik egyes országokon belül.

Példánkban szerepelt Spárta, vagyis a *harmadik fél* is, amelyet közvetlenül nem érintettek az Athéni Birodalom által kivetett szankciók, ám a célország ezzel a szereplővel folytatta kereskedelmi kapcsolatait, így megerősítette azzal való szövetségét. Jentleson a *harmadik fél* négy csoportját különbözteti meg: gazdaságilag motivált kereskedni a célországgal; a küldő ország riválisa, így politikailag motivált együttműködni a célországgal; tisztázatlan határokkal rendelkező szomszédos államok; valamint azok a nem állami szereplők, akik a szankciók megszegéséből profitálnak.³ Vagyis a harmadik felek nagy valószínűséggel akkor működnek együtt a küldő állammal, ha a szankciók túlnyomó mértékben az ő érdekeiket is szolgálják, ellenkező esetben esélyesebb, hogy a célország szövetségeseivé válnak gazdasági vagy politikai érdekek miatt. Gazdasági szempont lehet a küldő ország által elhagyott piacokra való betörés vagy a szankciókhoz való csatlakozással járó kereskedelmi veszteség elkerülése. Politikai érdek lehet egy geopolitikai szempontból felfogott védelmezői szerep (a szovjetek szerepe a Castro által vezetett Kuba esetében, az amerikai szankciókkal szemben) vagy egy elkezdődött rivalizálás. Spárta,

¹ JENTLESON 2021: 12.

² Egyesült Nemzetek Szervezete 2022.

³ JENTLESON 2021: 13.

mint harmadik fél, mind gazdaságilag, mind politikailag motivált volt együttműködni a célországgal, amely együttműködés hosszú távon komoly hasznot hozott számára.

Példánk arra is alkalmas, hogy illusztráljuk a gazdasági szankciók és a kereskedelmi háborúk közötti különbséget. Bár az Athéni Birodalom és Megara között később fegyveres konfliktus robbant ki, az intézkedés a ma széles körben elfogadott értelmezések szerint is gazdasági szankció volt. Gazdasági szankciókról akkor beszélhetünk, ha a nemzetközi kereskedelem visszaszorításával egy célország gazdasági jólétét kívánják csökkenteni, hogy a célország kormányát politikai magatartásának megváltoztatására kényszerítsék. Ezzel szemben a kereskedelmi háború akkor zajlik, amikor egy állam gazdasági károk okozásával fenyegetőzik, vagy olyan intézkedéseket vezet be, amelyekkel a célországot próbálja rávenni a kényszerítő állam számára kedvezőbb kereskedelmi feltételek elfogadására.⁴ Ennek megfelelően a tanulmány központjában olyan gazdasági intézkedések állnak, amelyeknek egy másik államra irányuló politikai céljuk van.

Az ókori példához hasonló döntéseket, vagyis gazdasági szankciókat a történelem során sűrűn alkalmaztak, ám igazán gyakori eszközként csak a 20. században kezdte rendszeresen használni a Nemzetek Szövetsége, majd később az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ). Kezdetben az ENSZ kulcsszerepet játszott az országalapú szankciók kidolgozásában, amelyeknek az volt a célja, hogy egy-egy ország kereskedelmi és üzleti kapcsolatainak korlátozása révén kikényszerítse egy politikai célkitűzés teljesítését. Ilyen országok Kuba, Irán, Líbia, Észak-Korea, Szíria vagy Vietnám, amelyek ellen országokénti szankciókat vezettek be. Ezeket a szankciókat gyakran *átfogó* jellegűeknek nevezzük, amennyiben minden kereskedelmi kapcsolat megakadályozására törekszenek.

A szankciók csekély mértékű sikerét, valamint az okozott humanitárius katasztrófákat látva, Kofi Annan javaslatára az ENSZ a kilencvenes években bevezette a *célzott szankciókat*.⁵ A célzott szankciókat „okos szankciókként” is ismerhetjük, és céljuk, hogy rendkívül magas költségeket rójanak ki bizonyos csoportokra – egyénekre, vállalkozásokra, nem állami szereplőkre, egyéb szervezetekre –, miközben a polgári lakosságot ért járulékos károkat korlátozzák. Így a kivetett szankciók nem okoznak humanitárius katasztrófákat, és etikusabbnak tekinthetők. Az elképzelés szerint ezeknek a szankcióknak a költségei arra készíthetik a célcsoportot, hogy hagyjon fel tevékenységével, illetve nyomást gyakorolnak a rezsimre a politika megváltoztatása érdekében.

A célzott szankciókat egyaránt alkalmazzák akkor is, ha a céljuk gyanúsítottak kiadatása, regionális béketeremtő erőfeszítések támogatása, tömegpusztító fegyverek elterjedésének megakadályozása vagy a terrorizmus elleni küzdelem elérése. Az ENSZ által bevezetett szankciórendszerek csaknem 60 százaléka fegyveres konfliktusokkal kapcsolatos problémákat kíván megoldani. Ezekben az esetekben az ENSZ gyakori követelése, hogy a konfliktusban részt vevő felek hagyjanak fel az ellenségeskedéssel, vegyenek részt béketárgyalásokon, vagy tartsák tiszteletben az emberi jogokat. A terrorizmus elleni küzdelem szintén az ENSZ célzott szankcióinak célja, és 1992 óta az esetek közel 15 százalékát teszi ki. A demokrácia támogatása jellemzően egy demokratikusan

⁴ PAPE 1997: 93–94.

⁵ ANNAN 1997.

megválasztott kormány visszaállításán keresztül az esetek mintegy 10 százalékában hasonló cél. Az ENSZ-szankciók további 10 százalékát a nukleáris fegyverek elterjedésének leállítására vagy visszafordítására alkalmazzák, mint például Irán vagy Észak-Korea esetében. A szankciók kevesebb mint 4 százalékát olyan esetekben vetették ki, amikor a civilek védelme érdekében a kormányuk által elkövetett visszaéléseket akarták kiküszöbölni, mint például Líbia esetében.

A célzott szankciókhoz hasonlóan az *ágazati szankcióknak* is az a céljuk, hogy a civil lakosságot megkíméeljék a szankciók káros hatásaitól. Ezek az intézkedések a gazdaság fontos részeit célozzák meg, mint például a fegyverembargó, vagy az olyan energia-szankciók, mint az olajtermelők exportembargója (például az iráni olaj bojkottálása). A célzott és az ágazati szankcióknak különböző típusai vannak. Az egyik leggyakrabban használt eszközt a *kereskedelmi szankciók* jelentik, vagyis a célországokba irányuló export embargója és az import bojkottja. Ezt követik a *pénzügyi szankciók*, amelyek során a célországba irányuló pénzügyi tranzakciókat és/vagy befektetést korlátozzák vagy tiltják, illetve a küldő ország pénzügyi rendszerében lévő eszközöket fagyasztják be. A *külföldi segélyeket* (gazdasági vagy katonai) korlátozzák vagy megszüntetik; a célország magánszemélyeinek a küldő állam(ok)ba történő *utazását* korlátozzák vagy megtiltják. Végezetül, inkább szimbolikus értékűek a sport és a kultúra területén bevezetett szankciók, amelyek során a célország sportolói és művészeit tiltják ki nemzetközi bajnokságokról, versenyekről.

A szankciók céljait tekintve több szerző is kiemeli, hogy nem egyetlen céljuk a célország magatartásának megváltoztatása. A legelismertebb szerzők közül többen is a szankciók céljait igyekeznek árnyalni, így Barber úgy véli, hogy a szankcióknak három célja van.⁶ Az elsődleges célkitűzés ugyan a célország magatartásának megváltoztatása, de a másodlagos cél a küldő állam belső népszerűségének növelése. Harmadlagos célkitűzés a nemzetközi rendszerben elfogadott viselkedési normák megerősítése. Vagyis a szankcióknak jelentős szimbolikus értékük van, illetve a külpolitikai sikereken túlmenően a kivetett szankciók belső politikai hasznot hozhatnak. Ezzel cseng egybe Lindsay véleménye is, aki öt okot különböztet meg, amiért az államok szankciókat alkalmaznak. A célország politikájának megváltoztatásán kívül a rezsim eltávolítását, más szereplők hasonló viselkedéstől való elrettentését, valamint a hazai és nemzetközi jelzések küldését különbözteti meg.⁷

Richard Friman is három különböző csoportba osztotta a szankciókat, azok céljait tekintve. Először is, a szankciók célja lehet egy-egy magatartás *kikényszerítése* vagy *megváltoztatása*, másodsor, bizonyos tiltott tevékenységek *korlátozása*. Ebben az esetben leginkább az alapvető erőforrásokhoz, például pénzeszközökhöz, fegyverekhez, érzékeny árukhoz való hozzáférést kívánják korlátozni a küldő országok. Az intézkedés logikája szerint a megnövekedett költségek kikényszerítik az aktuális cselekvési stratégia megváltoztatását. Végezetül, a szerző szerint a szankciók harmadik csoportjába tartoznak a *jelzésértékű* intézkedések, amelyek a nemzetközi normákat kívánják megerősíteni, idetartoznak a korábban említett sport és kultúra területén bevezetett korlátozások.

⁶ BARBER 1979: 367–384.

⁷ LINDSAY 1986: 153–173.

A fenti szempontok szerint Friman elemezte az ENSZ által 22 év alatt bevezetett mintegy 62 szankciós intézkedést. A kutatás rávilágított, hogy a megvizsgált esetekben a célzott szankciók hatékonyabbak voltak a *jelzésben* vagy *korlátozásban*, mint a viselkedésben bekövetkezett *változás kikényszerítésében*, hiszen ez csupán az esetek 10 százalékában sikerült. Ezzel szemben közel háromszor gyakrabban, az esetek 28 százalékában hatékonyan korlátozták a viselkedést, és az esetek 27 százalékában hatékonyan küldtek jeleket a célközönségnek.⁸ Az eredményt az ENSZ is elismeri, ugyanakkor összességében sikeresnek tekinti a saját intézkedéseit.⁹ Ha a legtöbb multilaterális szankciót bevezető szervezet, vagyis az ENSZ legsikeresebb intézkedéseinek is alig 28 százaléka eredményes, akkor jogosan merül fel a kérdés, hogy úgy általában mennyire eredményesek a különböző szankciók, és ha igen, mitől függ ezek sikere.

A szankciók eredményessége intézmények és szakértők szerint

Úgy tűnik, a szakirodalomban egyetértés van abban a tekintetben, hogy a bevezetett szankciók nagyon kevés százaléka éri el a kitűzött célt. Ezzel együtt kormányok, nemzetközi szervezetek, valamint szakértők más és más módon értelmezik a szankciók célját, így aztán eltérő módon értékelik az intézkedés eredményességét. A fejezet első része a kormányok és nemzetközi szervezetek által közzétett eredményességre vonatkozó néhány értékelést ismerteti, majd a fejezet második fele a szakirodalom ezen témában írt legjelentősebb műveit tekinti át.

A legtöbb egyoldalú szankciót az Egyesült Államok vetette ki, ezért intézményi tudását és tapasztalatait érdemes figyelembe venni. Az USA Kormányzati Elszámoltathatósági Hivatala (Government Accountability Office – GAO) 2019-es jelentésében megemlíti, hogy a szankciók eredményességét többnyire gazdasági szempontokból értékelik, pontosabban a célország gazdaságának lassulásában. Ugyanakkor kijelentik, hogy a Hivatal nem méri fel, hogy az intézkedések milyen mértékben járulnak hozzá az Egyesült Államok szélesebb külpolitikai céljainak eléréséhez, hiszen a szankció gyakran egyetlen eleme egy-egy szélesebb stratégiának, így az eszköz hatásának eredményességét rendkívül nehéz lenne felmérni.¹⁰ A jelentés ezzel együtt megfogalmazza, hogy a legtöbb intézkedés akkor eredményes, ha egy nemzetközi szervezet, például az ENSZ is támogatja, valamint ha a szankciók olyan országokat céloztak meg, amelyek *függőségi viszonyban* voltak az Egyesült Államokkal, például szoros kereskedelmi vagy katonai kapcsolatban álltak vele. Más szavakkal, amennyiben egy célország esetében gazdasági lassulás tapasztalható, a szankciót eredményesnek tekintik, még akkor is, ha a célország egyáltalán nem változtatott a magatartásán, vagy az USA nem érte el külpolitikai céljait. A gazdasági lassulás azokban az esetekben látványosabb, ha a *szankció multilaterálissá válik*, valamint ha a célország gazdasági vagy katonai szempontból alárendelt.

⁸ FRIMAN 2015.

⁹ ENSZ 2022.

¹⁰ United States Government Accountability Office 2019: 12.

Az Egyesült Államok által eredményesebbnek ítélt szankciók bevezetője, az ENSZ még ennél is homályosabban fogalmaz a szankciók eredményességét illetően. Kiemelik, hogy még abban sincsen egyetértés, hogy milyen esetekben lehet sikeresnek nevezni, ha egy szereplő kényszer hatására valóban megváltoztatja a cselekedeteit. A délszláv háború példáján keresztül világítanak rá, hogy a bevezetett szankciók igen kevés valószínűséggel járultak hozzá a daytoni békeszerződés megkötéséhez, hiszen tulajdonképpen a katonai fellépés hozta meg az *eredményt*. Mi több, úgy értékelik, hogy ebben az esetben a szankciók sem szükségesek, sem elégségesek nem voltak a háborús cselekmények megállításában.¹¹ A szerzők egy rendkívül alapos empirikus tanulmányra hivatkoznak, amely összesen száz különböző esetet vizsgált meg, és amely szerint mindössze 14 esetben lehetett sikeresnek számítani a szankciókat. Az alig pár sikeres eset túlnyomó részében a célország államberendezkedése többpártrendszeren alapult, míg a *sikertelen esetekben autoriter rezsimek* uralkodtak.¹² Ezzel szemben az ENSZ legtöbb szankciója autoriter rezsimek ellen irányul, így a szerzők maguk sem várnak túl sokat a bevezetett intézkedések eredményességétől, hiszen az empirikus tanulmányok szerint mintegy *14 százalékban* voltak sikeresek a szankciók, és azok *sem autoriter rezsimekkel szemben*.

A United Nations University Közpolitika Kutató Intézete egyik értékelésében az ENSZ intézkedéseinek legitimitását és eredményességét igyekszik elemezni. A szerzők kiemelik, hogy a szankciós listára kerülés körüli hibás mechanizmusokat sikerült kiküszöbölni, és a tévedésből listára került személyek nevét most már lehet javítani, illetve törölni. Vagyis a szankciók eredményességét gyakorlatilag abban vélik felfedezni, hogy csakugyan azok a személyek, szervezetek, egységek kerülnek a listára, akik ellen valóban eljárást indítottak.¹³ Ezen túlmenően a jelentés nem foglalkozik azzal, hogy mi tekinthető sikeres szankciónak, vagy hogy milyen mérőeszközökkel lehet annak eredményességét mérni.

Az Európai Unió sem azonosítja, hogy mit tekint sikeres szankciónak, de a 2022 során bevezetett Oroszország elleni szankciókról úgy nyilatkozik, hogy „működnek”.¹⁴ A cikk megírásának időpontjáig számos szankciócsomagot fogadott el az EU, amelyek közel 1200 magánszemélyt és 100 szervezetet céloznak meg Oroszországban, valamint az orosz gazdaság jelentős számú ágazatát.¹⁵ Az EU a szankciókat a G7-tagokkal szoros együttműködésben fogadta el, és több nemzetközi partner is támogatja. Az unió külügyi és biztonságpolitikai főképviseelője szerint az intézkedések hatékonyságát növeli az a tény, hogy több mint negyven másik ország – köztük hagyományosan semleges országok is – elfogadták vagy hasonló intézkedéseket hoztak Oroszország ellen. Vagyis, az USA-hoz hasonlóan, az eredményesség tekintetében a széles nemzetközi együttműködés szerepét hangsúlyozza. Kiemeli, hogy a szankciók miatt Oroszország rendkívül nehezen fér hozzá a fejlett technológiájú termékekhez, amelyeket több mint 45 százalékban az Egyesült Államokból, 21 százalékban Kínából és alig 11 százalékban Európából kénytelen importálni.

¹¹ MACK–KHAN 2000: 2821.

¹² NOSSAL 1999: 129–149.

¹³ COCKAYNE–BRUBAKER–JAYAKODY 2018: 18–19.

¹⁴ BORELL 2022.

¹⁵ Időrendi áttekintés – Az Oroszországgal szemben az ukrán válság nyomán bevezetett uniós korlátozó intézkedések [é. n.].

Josep Borell legjobb esetben is csak középtávon számít arra, hogy az ágazati és pénzügyi szankciók miatt Oroszország ipara hanyatlani kezd, majd emiatt a gazdasága lelassul. Elismeri, hogy Putyin elnök megfontolásai nem gazdasági alapúak, hanem a politikai voluntarizmusra épít, vagyis a főképviselő nem számít arra, hogy a szankciók gazdasági hatása fogja a politikai döntéshozókat arra kényszeríteni, hogy magatartásukon változtassanak. Ugyanakkor azt reméli, hogy a gazdasági lassulás és a technológiai függőség miatt a rezsim nem lesz fenntartható.

A főképviselő szerint „Európának stratégiai türelmet kell tanúsítania”. Bár tudja, hogy a szankciók gazdasági hatása nem változtatja meg az orosz vezető magatartását, elfogadhatatlannak tartja, hogy a nemzetközi szabályokon alapuló világrend alapjait büntetlenül megszegje. Vagyis a szankciókat önmagukban még ő maga sem tekinti hasznos eszköznek ahhoz, hogy a célország magaviseletének megváltoztatására kényszerítse, vagy azt legalább jelentősen befolyásolja. Úgy tűnik, hogy az intézkedések sokkal inkább *jelzésértékűek*, amelyekkel a nemzetközi normákra akarja a célország figyelmét felhívni.

Összegezve, az Egyesült Államok, az ENSZ és az EU politikai döntéshozói által bevezetett szankciók a legjobb esetben is leginkább akkor eredményesek, ha elsődleges céljuk nem a célország magatartásának megváltoztatása. Az esetek közel egyharmadában sikert érnek el, ha az intézkedések célja a gazdaság lelassítása vagy egy magatartás korlátozása. Hasonló, de valamivel jobb az arány a nemzetközi normákra való figyelem felhívása esetében is – vagyis jelzést küldenek a célországnak, illetve harmadik feleknek. Ami a célországok magatartásának megváltoztatását illeti, a kibocsátó országok maguk is kevésbé magabiztosak a szankciók eredményeit illetően.

A politikai szempontokból vizsgált eredményesség, amint láttuk, nem rendelkezik egyértelműen azonosítható kritériumokkal, általában politikai szempontból „sikeresnek” minősíthető az eset, amikor a célország úgy módosítja magatartását, hogy az a küldő által közölt politikai elvárásokhoz közelít¹⁶ – bár az elmozdulás mértékében tapasztalható jelentős különbségek igencsak vitatottá teszik a „politikai siker” fogalmát.

A szakirodalom igyekszik a szankciók „sikerességének” fogalmát tisztázni. Peter van Bergeijk ugyan nem különböztet meg politikai és gazdasági célokat, hanem előbbi esetben „sikerről”, utóbbiban „eredményességről” ír,¹⁷ David Cortright és George A. Lopez viszont megkülönböztetik a politikai és a gazdasági sikereket,¹⁸ Chantal de Jonge Oudraat is gazdasági, valamint politikai szempontokat különböztet meg a szankciók eredményessége tekintetében.¹⁹ Ezek a különbségek nem minden tanulmányban egyértelműek, ami miatt módszertanilag több kutatás is kifogásolható, illetve megnehezíti az eredmények összehasonlítását.

Számos empirikus kutatás szerzője²⁰ úgy látja, hogy a gazdasági szankciók nem eredményesek, a legtöbb szakértő viszont egyetért abban, hogy a szankciók eredményességét

¹⁶ HUFBAUER–SCHOTT–ELLIOTT 1990.

¹⁷ BERGEIJK 1994: 23.

¹⁸ CORTRIGHT–LOPEZ 2000: 3.

¹⁹ DE JONGE OUDRAAT 2010: 105–128.

²⁰ Lásd HUFBAUER–SCHOTT–ELLIOTT 1990; HUFBAUER–OEGG 2007; PAPE 1997; ALLEN 2005; WHANG – V. MCLEAN – KUBERSKI 2013; GRAUVOGEL – VON SOEST: 2014.

(legyen az akár politikai vagy gazdasági szempontok szerint) nehéz a többi külpolitikai eszköztől vagy adott esetben más államok intézkedéseinek hatásától elválasztani, így tehát mérni is. Mi több, külső hatások, mint például gazdasági sokkok is kiválhatnak pozitív vagy negatív hatásokat, tovább nehezítve a szankciók eredményességének mérését. Ilyen esetet említ Csicsmann László is, amikor tanulmányában a Krím félsziget 2014-es annexióját követően az Európai Unió Oroszországgal szemben kivetett szankcióit vizsgálja. Hangsúlyozza, hogy az olaj világgpiaci árának esése okozta a gazdasági lassulást, és nem feltétlenül az EU által bevezetett szankciók.²¹

A gazdasági elemzők az ágazati szankciók miatt kieső jövedelmet vagy a GDP-növekedési ráta lassulását mérik, és ebben vélik felismerni egy szankció sikerét vagy eredményességét, azonban ezek a mérések nem veszik figyelembe a politikai háttereket. Ezt a megközelítést Johan Galtung már 1967-ben a naiv gazdasági hadviselés elméletének nevezte: a küldő abban reménykedik, hogy a kereskedelmi szankciók miatt a célsországban olyan magas arányú költségek keletkeznek, amelyek elkerülhetetlenül politikai destabilizációt okoznak. Az elmélet szerint a politikai stabilitás hiánya miatt a célsország kénytelen lesz a kifogásolt magatartását megváltoztatni.²² Galtung felhívja a figyelmet arra, hogy a szankciók nem minden esetben ezt a hatást váltják ki, ellenkezőleg, esetenként akár meg is erősíthetik a politikai integrációt, és a kívánt politikai destabilizáció akár soha nem is következik be.²³ Egy, a 2006-os orosz–ukrán gázzállítás felfüggesztésének esetét vizsgáló empirikus kutatás is hasonló eredményre jutott: az orosz szankciók hatására az ukrán lakosság körében lényegesen megnövekedett az oroszellenes politikai erők népszerűsége.²⁴

Galtung elméletét árnyalja Margaret Doxey elemzése, aki a Dél-Afrika és Rhodesia ellen kivetett szankciókat elemzi.²⁵ Tanulmányában a célsországok elitjének szempontjából költség-haszon elemzést végez – nem meglepő módon arra a következtetésre jut, hogy a szankciók kevesebb kárt okoztak, mint amekkora veszteséggel járt volna, ha az elitek feladták volna életmódjukat, és a szankciót kivető célsországok követeléseinek megfelelően változtattak volna magatartásukon. Vagyis történelmi esetet vizsgálva arra a következtetésre jut, hogy léteznek olyan esetek, amikor a szankciók elszenvedése kisebb veszteséggel jár a politikai elit számára, mint a magatartás változtatása vagy feladása. A szankciók gazdasági eredményessége területén az egyik legátfogóbb kutatást Gary Clyde Hufbauer és munkatársai végezték. Elemzésük során olyan gazdasági mérőeszközöket használnak, mint a célsország exportjának és importjának csökkenő értéke, a szankciók miatt kieső jövedelem GDP-hez mért aránya, vagy az egy főre jutó GDP. Vizsgálatuk eredménye szerint a gazdasági szankciók alig 35 százaléka eredményes.²⁶ Vagyis a Galtung által felvetett társadalmi mechanizmus, ahogyan láttuk, kevés esetben működik.

A naiv gazdasági hadviselés elméletét pontosítani kívánók figyelembe vettek más változókat is, amelyek szerepet játszhatnak a politikai dezintegrációban. Így William H.

²¹ CSICSMANN 2021: 84.

²² GALTUNG 1967.

²³ GALTUNG 1967: 389.

²⁴ SEITZ–ZAZZARO 2020: 817–843.

²⁵ DOXEY 1972: 527–550.

²⁶ HUFBAUER–SCHOTT–ELLIOTT 1990.

Kaempfer és Anton D. Lowenberg kiemelik, hogy a gazdasági szankciók olyan esetekben okoznak politikai dezintegrációhoz vezető társadalmi változást, amikor a célországban többpártrendszer működik, és az ellenzék képes ezt a változást elősegíteni.²⁷ Ugyanezt igazolják Marinov kutatási eredményei is, amelyek szerint bizonyos esetekben a szankciók megnövelik annak az esélyét, hogy a politikai vezetők elveszítsék hatalmukat – csakhogy mindez a demokratikus rendszerek esetében valószínűbb. Bár elemzése rendkívül alapos és precíz, amelybe többek között az ország politikai berendezkedését, az intézményi struktúráját, valamint a jólétet az egy főre jutó GDP-ben számolva is beveszi, nem számol a harmadik felek szerepével, amelyek érdekeltek lehetnek a célország rezsimjének támogatásában.²⁸ Mindez egybeesik az ENSZ elemzői által leírtakkal, akik nem táplálnak túl sok reményt az autoriter rezsimekkel szemben bevezetett szankciókat illetően.

A Galtung által említett magas arányú költségek okozta politikai destabilizáció azonban komoly veszélyekkel is járhat. Hasonló logikát követ Csicsmann is, aki az Iránnal szembeni intézkedéseket eredményesnek ítéli meg, „hiszen az ország olajexportja jelentősen csökkent”, ugyanakkor árnyalja a megközelítést, hogy a szerző elkerülné a gyenge, összeomlott vagy latorállamok kialakulását, és azt is a siker részeként könyveli el, hogy a gazdasági szankciók hatására a politikai vezetés nem omlott össze.²⁹

Clara Portela a politikai célok elérése szempontjából vizsgálja az Európai Unió által egyoldalúan kivetett szankciókat, és ehhez öt kritériumot különböztet meg: a célország gazdasági visszaesését, a rezsim stabilitását, a szankciós politikák koherenciáját, a nemzetközi közösség, az EU célzott politikáinak támogatását, illetve hogy az ismert eredményhez milyen mértékben járultak hozzá az EU szankciói.³⁰ Kutatása kvalitatív jellegű, így gazdagon részletezi az egyes eseteket, amelyek során ugyanazokat a változókat kíséri figyelemmel. Következtetése szerint ezek a leghatékonyabb uniós szankciók: az afrikai, karib-tengeri és csendes-óceáni államoknak nyújtott segélyek felfüggesztése, közös kül- és biztonságpolitikája keretén belül hozott korlátozó intézkedések olyan harmadik államokkal szemben, amelyek *stratégiaileg kiszolgáltatottak, vagy amelyeket nem véd egy nagyhatalom, végezetül pedig amelyek érdekeltek az EU-val való együttműködés gazdasági előnyeiben, illetve az ezzel együtt járó nemzetközi presztízsük növelésében*. Vagyis Portela tanulmánya arra utal, hogy a gazdasági szankciók akkor eredményesek, ha egy erősebb állam veti ki azokat egy olyan célországgal szemben, amely valamilyen jellegű függőségi viszonyban van a küldő országgal.

Francesco Giumelli könyvében a szankciókat mint az EU külpolitikai eszközt elemzi, és amellet érvel, hogy egy szankció nemcsak akkor lehet eredményes, ha megváltoztatja a célország magatartását, hanem akkor is, ha azt valamiképpen módosítja vagy korlátozza. A szerző kifejti, hogy az elemzők a szankciók eredményességét többnyire egy-egy esettanulmányon keresztül igyekeztek megvizsgálni, csakhogy a többi külpolitikai eszköztől és tágabb globális összefüggésektől ezeket önmagukban rendkívül nehéz értékelni.

²⁷ KAEMPFER–LOWENBERG 1999: 37–58.

²⁸ MARINOV 2005: 564–576.

²⁹ CSICSMANN 2021: 80.

³⁰ PORTELA 2012.

Rávilágít, hogy a politikai döntéshozók számára lényeges lenne olyan átfogó tanulmány készítése, amely a legjelentősebb tendenciákat megvizsgálja. A könyv felsorolja az EU által bevezetett szankciókat, de nem vizsgál meg minden esetet. Javasol egy elméleti keretet, amely szerint egyes szankciókat össze lehet hasonlítani, de nem ad egy egyértelmű választ arra, hogy a szankciók eredményesek-e vagy sikeresek-e. A könyv központi témája ugyanis az EU globális fellépése, így sokkal inkább az foglalkoztatja a szerzőt, hogy hogyan és mikor használta ezt az eszközt az EU. Így aztán nem meglepő módon arra a következtetésre jut, hogy a szankciók az EU hatékony külpolitikai eszközt képezik, leginkább azért, mert általuk az EU képest volt globális szereplőként fellépni.³¹

Összegezve, a szankciók céljainak meghatározása rendkívül eltérő, így aztán azok sikerességének és eredményességének felmérése bonyolult feladat. A nagyszámú adatot feldolgozva tapasztalhatjuk, hogy az esetek kevesebb mint egyharmadában sikerült elérni, hogy a célország változtasson viselkedésén, valamivel nagyobb arányban volt sikeres, ha egy viselkedés korlátozására irányult az intézkedés, és még sikeresebb, ha a cél csak jelzésértékű volt. Több tanulmány is egyetért abban, hogy a multilaterális intézkedések a legsikeresebbek, illetve ha gazdasági vagy katonai szempontból a célország alárendeltje a kibocsátó államnak. Hasonlóan lényeges szempont, hogy a célországban többpártrendszer és egy erős és kormányozni képes ellenzék is legyen. Az ettől eltérő esetekben csak elszórtan lehet eredményes a szankció.

Oroszország elleni szankciók

Az utóbbi évtizedekben drasztikusan megnövekedett az ágazati és célzott szankciók száma, miközben eredményességük igencsak vitatott maradt. Így felmerülhet, hogy a politikai döntéshozók inkább belpolitikai célok, valamint a nemzetközi rend fenntartásának érdekében vezetnek be szankciókat, semmint azzal a kifejezett céllal, hogy a célország magatartásán változtassanak. Különösen igaznak tűnik ez a Szovjetunióval, majd később Oroszországgal szemben bevezetett szankciók esetében. A téma nem meglepő módon 2014 után került ismét a kutatók figyelmébe, amikor számos tanulmány született az Oroszország ellen kivetett szankciók eredményességét illetően.

Szép Viktor a Krím félsziget de facto elcsatolása után írta tanulmányát, amely 2015-ben jelent meg. Ebben úgy véli, hogy az uniós szankciók, ha nem is változtatták meg Oroszország Ukrajnával kapcsolatos külpolitikai döntéseit, de elrettentették a további agresszióktól. Ezen túlmenően az EU egy másik fontos sikert ért el – elismertette magát nemzetközileg is, hiszen a tagállamok egységesen léptek föl ebben az esetben.³² A szerző kellő óvatossággal, nem önmagában értékeli a szankciók eredményességét, hanem a NATO kelet-európai térségben folyamatosan megerősített katonai kapacitásának tükrében. Oroszország legutóbbi harci cselekményeinek fényében megkérdőjelezhető az a következtetés, hogy az EU lépése elrettentette Oroszországot a további agresszióktól.

³¹ GIUMELLI 2016.

³² SZÉP 2015: 191–203.

Simond de Galbert könyve szintén a Krím félsziget elcsatolása és a nemzetközi szankciók kivetése után egy évvel értékeli az eseményeket. A szerző úgy becsüli, hogy a világpiacon olajárak, a hibás helyi gazdaságpolitikák és a szankciók együttesen okozhatták a 2014–2015 között mért csaknem háromszázalékos csökkenést az orosz bruttó hazai termék értékében. A szerző megjegyzi, hogy a gazdasági lassulás ellenére az orosz elnök népszerűsége nem csökkent. Továbbmegy, és az európai államok kiesett exportjának értékét is felbecsüli, amelyet egy év alatt 30 milliárdos veszteségre értékelt, ami lényegesen több, mint amennyit az Egyesült Államok veszít a kieső orosz export miatt.³³ Ezt megerősíti az Egyesült Államok Kongresszusi Kutatószolgálatának jelentése is, amely ugyan nem számszerűsíti az amerikai cégeknek a nemzetközi szankciók, illetve az orosz válaszsankciók miatt keletkező veszteségeit, de többször is hangsúlyozza, hogy az USA számára Oroszország nem kulcsfontosságú kereskedelmi partner, és a kieső piacokat viszonylag könnyű lesz pótolni.³⁴

Matthieu Crozet és Julian Hintz némileg hosszabb idő és bőségesebb adatfelvétel, valamint komplex számszerűsítés révén elemzik az orosz és az európai kereskedelmi veszteségeket. Számításaik szerint az Orosz Föderáció veszteségei elérték az 53 milliárd USD-t, vagyis a 2014-től 2015 végéig becsült teljes export 7,4 százalékát. Az orosz válaszlépésként kibocsátott szankciókkal sújtott nyugati országokat azonban szintén érintette a 42 milliárd USD veszteség, ami teljes exportjuk 0,3 százaléka. Lényeges, hogy a veszteségek legnagyobb része olyan termékekből ered, amelyek nem közvetlenül álltak az orosz szankciók célpontjában, és nem változtak meg az orosz fogyasztói preferenciák. A változást az Oroszországgal folytatott nemzetközi tranzakciókat érintő kockázatok növekedése okozta.³⁵

Minél több idő telik el egy adott szankció kivetése után, annál pontosabban lehet annak gazdasági és politikai hatásait felmérni. Ksenia Kirkham Oroszország és Irán ellen bevezetett szankciók hatását elemző műve pár évvel később íródott, és az orosz és iráni intézményrendszerre, illetve gazdaságra figyel.³⁶ A vizsgálat során azt találta, hogy a szankciók megviselték a célországokat, és jelentős gazdasági problémákat, valamint kereskedelmi zavarokat idéztek elő, ám politikai szempontból eredménytelenek voltak, hiszen nem sikerült a lakosságot mozgósítani a rendszerváltás érdekében. Mi több, a rövid távú gazdasági nehézségek ellenére a szankciók hatása paradox volt: a célországoknak sikerült alkalmazkodniuk a külső nyomásokhoz, kifejleszteni a belső önvédelmi mechanizmusokat, mozgósítani a hazai forrásokat és átalakítani a jövedelem- és vagyoneelosztást. A két célország önellátóbb és kevésbé demokratikus lett, valamint egy agresszívabb álláspontot képviseltek a Nyugattal szemben.

Ha a minszki megállapodásokat a Nyugat politikai sikereként értelmezzük, a cikk írásakor, 2022 őszén már nem kérdés, hogy legjobb esetben is csak időleges sikerről beszélhetünk. Félévnnyi fegyveres konfliktus után Oroszország de facto elcsatolta Donyeck,

³³ GALBERT 2015.

³⁴ NELSON 2015.

³⁵ CROZET–HINZ 2020: 97–146.

³⁶ KIRKHAM 2022.

Luhanszk, Zaporizzsja és Herszon ukrajnai régiókat, rendkívül erős Nyugat-ellenes szlogeneket hangoztatva.³⁷ Úgy tűnik, Kirkham valóban jól mérte fel, és Oroszország belpolitikai szempontból megerősödve került ki a 2014-ben bevezetett szankciók okozta nehézségekből. Kérdéses, hogy a 2022-ben bevezetett szankciók okoznak-e elég gazdasági kárt ahhoz, hogy az orosz politikai rezsim destabilizálódjon.

A kérdés megválaszolása érdekében érdemes megvizsgálni az Oroszország, illetve előd-állama, a Szovjetunió ellen bevezetett szankciókat és azok eredményességét. Bár a Szovjetunió felbomlásával új intézményi struktúrák és politikai szereplők kerültek előtérbe, az Oroszországi Föderáció lakosságának politikai kultúrája nem változott lényegesen.

A korábbi szankciók listáját a Global Sanctions Database (GSDB) adatbázis alapján elemzem. A frissített GSDB (2021) 1101 nyilvánosan nyomon követhető, többoldalú és kétoldalú szankciós esetet fed le az 1950 és 2019 közötti időszakból.³⁸ Az adatbázis három fontos dimenzió alapján osztályozza a szankciókat. Először is, a figyelembe vett szankciók típusa(i) szerint (kereskedelmi, pénzügyi, utazási szankciók stb.). Másodszor, a megfigyelt szankció(k) mögött meghúzódó politikai cél(ok) alapján, amelyet a kommunikált elsődleges célnak nevezünk, ezeket külön kategóriákra (például politikaváltás, egy rezsim destabilizálása, háborúmegelőzés, emberi jogok stb.) osztja. Harmadszor, az egyes azonosított szankciók észlelt sikerének mértéke alapján, öt különböző kategóriába sorolva, a sikertelen szankcióktól kezdve egészen a küldő követeléseinek a cél általi teljes elfogadásáig.³⁹ Az adatbázis nyilvánosan elérhető és konzultálható.

Az adatbázisban Szovjetunió és Oroszország ellen összesen 21 szankció szerepel 1962 és 2014 között. Ezeket kilenc különböző évben vetették ki – több alkalommal a nemzetközi közösség együttesen ítélte el egy-egy politikát. Ennek megfelelően 1991-ben négy különböző szankció szerepel, amelyeket az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Japán és az Európai Gazdasági Közösség külön-külön róttak ki Oroszországra. Hasonlóan, 2014-re az adatbázis összesen tíz szankciós esetet számol, amelyeket különböző országok róttak ki. Mivel azok a szankciók jelenleg is hatályban vannak, sőt, nem gátolták meg Oroszországot az Ukrajna elleni háborús cselekmények folytatásában, így azok nem képezik az elemzés tárgyát.

Megfontolva Giumelli észrevételét, amely szerint a szankciók eredményességét egy-egy esettanulmányban hiányosan lehet felmérni, az adatbázisban szereplő összes Oroszország elleni szankciót vizsgálom. Az adatbázis erre vonatkozó tartalmát az 1. táblázatban foglaltam össze. A GSDB-ben jelölt adatok a szakirodalomban dokumentált problémákat tükrözik: az egyes szankciók sikerét önmagukban, a többi külpolitikai eszköz, nemzetközi szereplők, járulékos károk és a harmadik felek szerepe nélkül értékeli sikeresnek, vagy sem – egyszerűen attól függően, hogy a szankciót kiváltó konfliktus rendeződött-e, vagy sem.

A fentiek értelmében az 1990-es Litvánia által kivetett szankciót nem tekinthetjük sikeresnek. Először is, egy gazdasági szankciót Gorbacsov parancsára vetettek ki,

³⁷ Putyin: „Zaporizzsja, Herszon, Luhanszk és Donyeck lakói örökre polgárainkká válnak” 2022.

³⁸ KIRIKAKHA et al. 2021: 62–106.

³⁹ FELBERMAYR et al. 2020: 129.

1990. április 18-án a litván függetlenedési kísérletek megakadályozása ellen. Az orosz kormány leállította a Litvániába szállított olajat és egyéb nyersanyagokat, amelyekről Litvánia teljes mértékben függött. A gazdasági szankciók azonnal kifejtették súlyos hatásukat, ám a litvánok ragaszkodtak függetlenségükhöz. A nyersanyagok hiánya miatt a litván gyárak és üzemek leálltak, így számos olyan anyag nem jutott vissza Moszkvába, amelyekre az oroszoknak szükségük lett volna. A szankciók bevezetése előtt a litvánok például benzint szállítottak a kalinyingrádi régióknak és Fehéroroszország egy részének, valamint ők gyártották a feketedobozokat repülőgépekhez és benzinszivattyúkat az autógyárak számára az egész Szovjetunióban. A moszkvai célzott gazdasági szankciók miatt ezen termékek gyártása ellehetetlenedett, és így a szovjetek ellátásából hiányoztak.⁴⁰ Más szavakkal, az adatbázis (valószínűleg tévesen) a Moszkva által kivetett gazdasági szankciók járulékos kárát rögzítette Litvánia által kivetett szankcióként. 1990 áprilisában a nemzetközi környezet még nagyon óvatos volt, így tárgyalásra ösztönözték az orosz és a litván feleket, akik végül meg is egyeztek. Egyértelmű, hogy ebben az esetben nem a litván „szankciók” kényszerítették a célszámot magatartása megváltoztatására.

Hasonlóan, az adatbázis a Grúzia által kivetett szankciókat is „sikeresnek” minősíti. Bár a Grúzia elleni katonai támadás véget ért, és Grúzia 2011-ben felfüggesztette a korábban kivetett szankcióit, vitathatatlannak, hogy nem a szankciók miatt változott meg Oroszország külpolitikai stratégiája.

1. táblázat: A Global Sanction Database által tartalmazott, Szovjetunió és Oroszország ellen kivetett szankciók

Küldő ország	Kezdet	Befejezés	Kereskedelmi	Pontosítás	Kommunikált elsődleges cél	Eredmény
NATO	1962	1966	igen	–	háború kitörésének megelőzése	sikertelen
USA	1978	1987	igen	–	egyéb, emberi jogok	teljes siker, sikertelen
USA	1980	1981	igen	egyéb	magatartás megváltoztatása	sikertelen
USA, EGK	1981	1983	igen	utazás	magatartás megváltoztatása	teljes siker
Litvánia	1990	1990	igen	–	területrendezési vita, magatartás megváltoztatása	teljes siker, sikertelen
EGK	1991	1991	nem	pénzügyi	magatartás megváltoztatása	sikertelen
Japán	1991	1991	nem	pénzügyi	magatartás megváltoztatása	sikertelen
Egyesült Királyság	1991	1991	nem	pénzügyi	magatartás megváltoztatása	sikertelen
USA	1991	1991	nem	pénzügyi	demokrácia	teljes siker
Ukrajna	1993	1996	igen	katonai	magatartás megváltoztatása	tárgyalásos rendezés
Grúzia	2008	2011	nem	egyéb	háború befejezése	teljes siker

Forrás: Global Sanctions Database alapján a szerző szerkesztése

⁴⁰ PLATŰKYTÉ 2020.

Az 1962-es, NATO által bevezetett kereskedelmi tilalom rendkívül érdekes eset. A hidegháború ideje alatt, az 1950-es években a Szovjetunió felfedezte az Ural–Volga térségében fekvő olajkészleteit. Az új olajkészletek nagymértékben megnövelték a Szovjetunió által exportált olajat, különösen a nyugat-európai országokba. Az olaj szállítására a szovjetek egy hatalmas csővezetékrendszer projektjét dolgozták ki, ami komoly aggodalmat váltott ki az Egyesült Államokban, hiszen attól tartottak, hogy a szovjetek az olajat a Nyugat országainak gazdasági és katonai meggyengítésére fogják használni. Az olaj szállításához és a rendszer kiépítéséhez a szovjeteknek jelentős mennyiségű nagy átmérőjű acélcsővekre és számos más berendezésre volt szükségük, amelyeket Nyugatról kellett behozniuk. Ennek megakadályozása céljából 1961-ben az amerikai delegáció javasolta a NATO számára a nagy átmérőjű csövek átfogó embargóját.

A szovjet termelés 5,2 százalékról 26,4 százalékra emelkedett, és az olajat nem kommunista országokba exportálták. A Szovjetunió által kínált árak lényegesen alacsonyabbak voltak a nemzetközi piaci árhoz képest, így 1957-ben a szovjet olaj hordóját 2,06 dollárért árulták a nemzetközi piacon. Ezzel szemben a közel-keleti olaj 2,79 dollárba, a venezuelai olaj 2,92 dollárba került, mi több, a szovjetek a nyugat-európai országok felé tovább csökkentették az árakat, és hordónként mindössze 1 dollárért adták el az olajat.⁴¹ Az Egyesült Államok sikeresen érte el, hogy a NATO-tagállamok nemzetbiztonsági kérdésként tekintsék az acélcsőrendszer kiépítését, és a NATO 1962-ben kivetett egy exporttilalmat az acél olajcsővekre. Németország saját gazdasági érdekeltsége miatt elérte, hogy az ugyanolyan méretű acél *gázcsővekre* ne vessenek ki embargót, így azokat továbbra is szállítani tudta a szovjeteknek. Így, egy év késéssel ugyan, de a szovjetek ki tudták építeni a Druzsba olajvezetékét, amelyen keresztül évtizedeken át szállították az olajat.

Az adatbázisban szereplő, az USA által 1978-ban kivetett és 1987-ig tartó szankcióról viszonylag kevés információt lehet találni. A RAND Corporation szerint az USA olaj- és gázfúrás során használt berendezések exportját tiltotta meg, amit csak 1987 januárjában oldott fel. A döntést azzal indokolták, hogy a nemzetközi piacokon széles körben elérhetővé vált a hasonló típusú berendezések forgalmazása, így a szankció már nem éri el a hatását.⁴² Vagyis a harmadik felek nem kívántak együttműködni saját gazdasági és politikai érdekeik miatt, így az USA által bevezetett szankció legjobb esetben is csak rövid távon fejtette ki hatását.

Az 1980-ban az USA által kivetett szankciót, bár sikertelen volt, a levonható tanulságok miatt érdemes röviden részletezni. A Szovjetunió 1979-ben megtámadta Afganisztánt, amire válaszként az USA (Jimmy Carter elnöksége idejében) több szankciót is kivetett, így bojkottálta a Szovjetunió 1980-as olimpiai részvételét, valamint megtiltotta a gabona exportját. A gabonaembargó súlyosan károsította az amerikai termelőket, akiknek akkor még rendkívül jelentős exportpiacot jelentett a Szovjetunió. Reagan elnökjelölt a kampánya során felvetette, hogy az embargót eltörli – majd megnyerte a választásokat, és el is törölte az embargót. Csakhogy időközben a Szovjetunió kapva kapott az alkal-

⁴¹ CANTONI 2017: 67–96.

⁴² BECKER 1987: 12.

mon, hogy Dél-Amerikából, különösen Argentínából olcsóbban importálhasson gabonát, illetve Ukrajnában jobban kihasználja a lehetőséget. A kieső szovjet piac miatt az USA kénytelen volt jelentősen megnövelni exportját Spanyolországba, Itáliába, Kolumbiába és Japánba, amelyek korábban elsősorban Argentínából vásároltak be. A világ gabonapiaca átrendeződött, és az embargó eltörlése után is hosszú évtizedekig így maradt.⁴³ Más szavakkal, az Afganisztán megtámadása miatt kivetett szankciók az elsődleges céljukat – az agresszió megállítását – nem érték el. Rövid távon az amerikai termelőket súlyos veszteség érte, és feltételezhető, hogy Jimmy Carter is emiatt vesztette el elnöki székét. Ugyanakkor hosszú távon az USA új piacokat szerzett magának, amelyek évtizedekre meghatározták vezetői pozícióját.

A korábbiak tükrében már nem meglepő, hogy az USA által kivetett 1981-es „siker” szankciónak ismét köze volt a szovjetek legújabb energiahordozókkal kapcsolatos tervéhez, pontosabban a ma leginkább Yamal néven ismert gázvezetékhez.⁴⁴ A szovjetek a tervet röviddel az afganisztáni szovjet invázió után mutatták be, és céljuk az olcsó szovjet gáz exportja volt Nyugat-Európába. Az európai tárgyalófelek a Ruhrgas és a Gaz de France voltak, amelyekkel a tárgyalásokat 1980-ban kezdték el. A Reagan-kormány aggódva figyelte a szovjetek újabb térnyerését, hiszen attól tartott, hogy az európai szövetségei katonai és gazdasági értelemben is sebezhetővé válnak a szovjet energiahordozóktól való függőség miatt.⁴⁵ A szankciók kivetésének ürügyéül az 1981-ben Lengyelországban kihirdetett hadiállapot és az azt támogató szovjet közreműködés szolgált. Az USA 1981-ben megtiltotta a gázvezeték megépítéséhez szükséges amerikai technológia szovjeteknek való értékesítését, és első körben számos nyugat-európai ország is engedett ilyen irányú kérésének.⁴⁶ Később a nyugat-európai országok úgy látták, hogy a szovjetek nyugati technológiától való függése nagyobb, semhogy a gáz szállításával vissza tudnának élni, így Reagan elnök második kérésének saját gazdasági érdekeiket védve már nem tettek eleget. A kialakult patthelyzet miatt 1982-ben az amerikai elnök maga vetett véget a szankciónak, hiszen elérte azon célját, hogy jelezze a nemzetközi közösség aggodását a lengyelországi fejlemények miatt. A Druzsba vezetékhez hasonlóan a Yamal is pár év késéssel megépült, és a nyugat-európai országok évtizedeken át használták az orosz gázt. Vagyis amennyiben elfogadjuk, hogy a szankcióknak valóban csupán jelzésértékük volt, ezt az intézkedést sikeresnek mondhatjuk.

A GSDB-ben 1991-ben több pénzügyi szankció is szerepel, amelyeket az Európai Gazdasági Közösség, az Amerikai Egyesült Államok, az Egyesült Királyság és Japán vetettek ki az akkor még Szovjetunióra. Ezeknek célja a szovjet rezsim fékezése vagy büntetése volt, amiért az önállósodni kívánó tagállamok ellen igyekezett fellépni. Az adatbázis ezek közül az intézkedések közül csak az amerikaiat tartja számon mint sikerest – vitatható,

⁴³ MATLOCK [é. n.].

⁴⁴ PERLOW 1983: 253.

⁴⁵ VICARI 2016.

⁴⁶ Az EUR-Lex honlap biztosítja a hivatalos és legátfogóbb hozzáférést az uniós jogi dokumentumokhoz. 1981-ben 130 olyan dokumentum keletkezett (beleértve a kérdéseket, hozzászólásokat is), amelyek a szovjet technológiai vagy más típusú embargóval valamilyen módon összefüggenek. Ezek közül kilenc jogi aktus született.

hogy mekkora hatása volt az amerikai külpolitikának és ennek az adott szankciónak a Szovjetunió összeomlásában.

Végül, az 1993-ban Ukrajna által kivetett sikeres szankció értékelése sem teljesen egyértelmű. A táblázatban a fegyverexport tilalma szerepel, ám az esemény a budapesti memorandumba foglalt többoldalú politikai nyilatkozat elfogadása volt, amely garantálta Ukrajna, Fehéroroszország és Kazahsztán területi integritását és politikai függetlenségét. Az EBESZ-nyilatkozatot Oroszország, az USA és az Egyesült Királyság írták alá, majd később Kína és Franciaország is támogatták. A garanciák ellenében Ukrajna 1994 és 1996 között leszerelte a világon a harmadik legnagyobb számú nukleáris fegyverezését, amelyet a Szovjetuniótól örökölt annak felbomlása után. Úgy tűnik, ez az eset sem számítható az egyértelműen „sikeres” szankciók közé.

Összegezve, az adatbázisba felvett és a szovjetek vagy oroszok ellen kivetett „sikeresként” jelölt szankciók közül egyetlenegy sem tudta megállítani a célszámok törekvéseit, legjobb esetben is csak lassította azokat. Az intézkedések sokkal hatásosabbak voltak másodlagos céljukat tekintve, amely szerint a küldő ország érdekeit kívánja védeni, vagy a nemzetközi normák megsértése ellen kíván fellépni. Végezetül, úgy tűnik, hogy az Egyesült Államok a szankciókat rendszeresen eszközként használta arra, hogy közép- vagy hosszú távon piaci rést szerezzen magának, és ezzel megerősítse gazdasági és politikai kapcsolatait.

Ahogy láttuk, az ágazati szankciók az évtizedek alatt egyetlen alkalommal sem változtatták meg Oroszország magatartását. A legújabb európai uniós intézkedésekhez fűzött remények szerint Oroszország számos érdekcsoportjának költsége túl magas lesz ahhoz, hogy fenntartsák a jelenlegi rezsimet. Az optimista feltételezésnek néhány tény mond ellent: először is, Putyin elnök népszerűsége az utóbbi hónapokban nem változott lényegesen. A Levada Központ nevű, nem moszkvai irányítású elemző központ szerint Putyin elnök tevékenységét 2022 szeptemberében a lakosság 72 százaléka támogatta, ami csökkenés a március és augusztus hónapokban mért 83 százalékhöz képest. Valószínű, hogy a csökkenést a részleges mozgósítás bevezetése okozta, hiszen emiatt pár hét alatt akár százezer hadköteles férfi is elhagyhatta Oroszországot.⁴⁷ Ezzel együtt, ha az ukrajnai háború előtti időszakot is figyelembe vesszük, láthatjuk, hogy 2022 januárjában mindössze 69 százalék támogatta az elnököt, és 2021 augusztusában még ennél is alacsonyabban, 64 százalékon mozgott az elnök népszerűsége.⁴⁸ Ugyancsak a Levada Központ adatai szerint Putyin elnök népszerűsége 2000 és 2022 között 60 és 80 százalék között mozgott. A rendkívül magas népszerűségi ráta a kutatók figyelmét sem kerülte el. Néhány szerző egy empirikus tanulmányban, kísérletek során vizsgálta, hogy mennyire torzítottak az elnök népszerűségéről szóló felmérések. Eredményeik igazolják a közvélemény-kutatásokban dokumentált rendkívül magas népszerűséget.⁴⁹

Az Ukrajna elleni támadás után megnövekedett népszerűségét magyarázza, hogy Putyin elnök rendszeresen külpolitikai sikerekkel igyekszik ellensúlyozni a belpolitikai

⁴⁷ Oroszország nagy lépést tesz a menekülő hadkötelesek megállítására 2022.

⁴⁸ Putin's approval rating [é. n.].

⁴⁹ FRYE et al. 2017: 1–15.

kudarccokat.⁵⁰ Egy másik tanulmány is erre a következtetésre jut, és kiemeli, hogy Putyin elnök külföldi katonai műveletei belföldön leginkább akkor sikeresek, ha az eseményeket Moszkva úgy keretezi, mint az orosz nemzethez tartozó csoportok védelme vagy ősi orosz terület visszahódítása.⁵¹ Ahogy láttuk, a Krím félsziget de facto elcsatolása valóban növelte az elnök népszerűségét. Ahogyan a korábban bemutatott empirikus tanulmányokból is láttuk, ezek után a szankciók után Oroszország képes volt önállóbbá válni, intézményrendszerét reformálni és a javak szétosztásán is úgy változtatni, hogy összességében a vesztesége kisebb legyen, mint a szankciók okozta károk.

A 2022 februárjában Ukrajna ellen indított háborút átfogóbb jellegű szankciók kivétele követte. Ezek egyrészt pénzügyi jellegűek, másrészt ágazati szankciók, amelyek leginkább a nyugati technológia importját gátolják, illetve számos egyén javait foglalják le és szabad mozgását korlátozzák. A történelmi példák arra utalnak, hogy Oroszország esetében a pénzügyi és ágazati szankciók nem jártak sikerrel. Ennek oka egyrészt az, hogy a korábbi küldő államoknak túl magas járulékos veszteséggel járt a szankciók fenntartása, így később azokat több esetben is különböző módon feloldották. Másrészt, a harmadik felek kevésbé, vagy egyáltalán nem kívántak együttműködni a küldő országgal, így a célország más piacokról szerezte be a szükséges termékeket.

Összegzés és következtetések

A tanulmány elején bemutatott ókori példa szerint a peloponnészoszi háború egy kis mozzanattal, egy gazdasági embargó bevezetésével kezdődött, amelynek tétje a mai Görögország egy területe feletti irányítás volt. A történelem során a legkülönbözőbb gazdasági szankciók gyakori elemei voltak a területek irányítása felett folytatott versengéseknek. A huszadik század második felének meghatározó eleme a hidegháború, amelynek főszereplői az Egyesült Államok és a Szovjetunió voltak. A versengés miatt kivetett szankciók központjában gyakran a harmadik fél, vagyis Nyugat-Európa állt, a felette gyakorolt befolyás mindkét fél számára lényeges volt.

Az Oroszország ellen kivetett szankciók többnyire kapcsolatba hozhatók az energia-hordozók Nyugat-Európába irányuló exportjával, amit az Egyesült Államok évtizedeken keresztül aggódva figyelt. Több esetben is igyekezett az olaj- és gázvezetékek kiépítését megakadályozni, és számos szankciót vetettek ki a szovjetek ellen ennek érdekében. A harmadik felek, vagyis a nyugat-európai államok több esetben politikailag együttműködtek az Egyesült Államokkal, és részleges embargókat vezettek be. Ám a legtöbb esetben a szovjetek ellen kivetett szankciók ellentétesek voltak saját gazdasági érdekeikkel, így idővel többnyire azok mentén döntöttek, és lazították vagy feloldották a szankciókat.

A két nagyhatalom közötti versengés célpontjában lévő nyugat-európai országok eddig többnyire képesek voltak a két ellenfél között egyensúlyozni. Miközben a szovjetektől vásárolták az olcsó energia-hordozókat, nem kellett tartaniuk annak súlyos

⁵⁰ BELIAKOVA 2019.

⁵¹ INGIMUNDARSON 2022.

viszaéléseitől, hiszen a nyugati technológia gyakran nélkülözhetetlen volt a szovjetek számára. Ugyanakkor, bár az USA-val rendkívül szoros katonai és biztonságpolitikai együttműködésben álltak (és ezen a területen komoly kockázat nem merült fel), az USA befolyását csökkenteni tudta, hogy a nyugat-európai tagállamok az USA vetélytársától vásárolták a saját iparuk számára elengedhetetlenül fontos energiahordozókat. Jelenleg úgy tűnik, hogy a 2022 februárjában kitört orosz–ukrán háború ennek az időszaknak vet véget, hiszen az EU legtöbb országa 2023-tól kezdődően nem vásárol több orosz szenet és olajat, valamint a cikk írásakor az orosz gázembargó bevezetése is napirenden van.

Az EU által kivetett szankciók, ahogyan Josep Borell ismertette, kétséges, hogy akár középtávon is elérjék azon céljaikat, hogy Oroszország politikai hatalmát meggyengítsék. Egyrészt, ahogyan a dél-afrikai és rhodesiai példán is láttuk, az egyes személyeket érintő szankciók nem minden esetben képesek a célcsoport kárára olyan költségeket kifejteni, hogy nekik megérje változtatni. Másrészt, ahogyan több kutatás is kimutatta, a szankciók autoriter államok esetében jellemzően nem működnek. Vitatható, hogy Oroszország esetében beszélhetünk-e autoriter államról, de nincsen egy nagyon erős, cselekvőképes ellenzék. Mi több, az orosz elnök népszerűsége az elmúlt húsz évben magas volt, és a katonai műveletei, amennyiben azokat védelmező hadviselésnek keretezik, rendszerint növelik az elnök népszerűségét. A 2014-ben kivetett szankciók függetlenebbé tették Oroszországot, sikerült belső piacait újrászerveznie, valamint növelték a lakosság Nyugat-ellenességét.⁵² A 2022-ben kivetett európai szankciókat az orosz politikai vezetés a Nyugat oroszellenes és „imperialista” törekvéseiként hajlamos keretezni, míg az agressziót jogos és védelmező háborúként. A részleges mozgósítás után érthető módon jelentősen csökkent az orosz elnök népszerűsége, de ezzel együtt magasabb volt, mint a háború megkezdése előtt. Valószínűsíthető, hogy az uniós várakozásokkal ellentétben az uniós intézkedések az orosz politikai integrációt erősítik majd.

Harmadszor, az energiahordozók és a technológiai fejlesztéshez szükséges anyagok embargójából adódó veszteségek jelentősek.⁵³ Ennek ellenére Oroszország idővel pótolhatja veszteségeinek nagy részét: harmadik felek piacára exportálva – még akkor is, ha ehhez új vezetékek kiépítése szükséges. Ahogyan a történelmi példákból láttuk, a legtöbb esetben a harmadik felek végül saját gazdasági érdekeiket vették figyelembe. Ebben a helyzetben kulcsfontosságúvá válhatnak Kína, India és Brazília, a világ energiahordozó importőreinek második, harmadik és hetedik helyezettjei. Jelzésértékű, hogy a felsorolt országok az ENSZ Biztonsági Tanácsának Oroszországot érintő szeptember végi szavazásán tartózkodtak.⁵⁴ A határozat elítélte a négy ukrainai megyében tartott népszavazást, és felszólított minden országot, hogy ne ismerje el, ha Moszkva újabb területeket akar elcsatolni Ukrajnától.

Az energiahordozókra kivetett uniós szankciók, valamint a vezetékeket ért sérülések a fentiek tükrében akár egy több évtizedes geopolitikai versengés újabb elemeinek is tűnhetnek. Az Egyesült Államokat már több mint hat évtizede is érzékenyen érintette

⁵² KIRKHAM 2022.

⁵³ International Monetary Fund 2022.

⁵⁴ CEDÊ 2022.

az európai piacon tapasztalt befolyás vesztesége, és több ízben is igyekezett megakadályozni a versenytársától való energiahordozó-vásárlást. A fokozódó nemzetközi gazdasági versenyben⁵⁵ az Egyesült Államoknak érdeke, hogy az Európai Unió inkább tőle vásároljon energiahordozókat. A szankciók bevezetése után az uniós tagállamok elsősorban az Egyesült Államok (Exxon Mobile, Chevron Corporation), az Egyesült Királyság (BP), Norvégia, valamint Algéria gazdaságait támogatják, amelyek a legjelentősebb LNG-, olaj- és gázexportőrök. Eközben Oroszország harmadik feleknél, mint például Indiának és Kínának nyújtja olcsóbb termékét,⁵⁶ növelve annak versenyképességét. Fontos figyelembe venni, hogy mind Kína, mind India gazdaságilag rendkívül motivált, hogy az olcsóbb orosz nyersanyaghoz juthasson, sok szempontból a küldő országok riválisai, így motiváltak együttműködni a célországgal.

Mindezek tükrében úgy tűnik, hogy az Európai Unió nem tudja vagy nem kívánja a két versengő nagyhatalom közötti egyensúlyozást folytatni. A szén- és olajembargó egyelőre biztosan maradnak, és kérdéses, hogy a gázra is vonatkozni fog-e a szankció. Az olcsó orosz energiahordozók némi versenyelőnyt nyújtottak az Európai Uniónak, de féltő, hogy ezt hamarosan el fogja veszíteni. Oroszország lehetséges visszaéléseivel szemben a nyugati technológia embargójának kockázata elhárítható az esetleges veszélyeket. Jelenleg azonban az Európai Uniónak kevés eszköz áll rendelkezésére aktuális energiahordozókkal kereskedő partnereinek esetleges visszaéléseivel szemben. Az Európai Unió elemi érdeke lenne, hogy olyan energiahordozókra építse iparát és lakossági energiaigényeinek kielégítését, amelyeket önmaga is elő tud állítani, és sem egyik, sem másik energiahordozó-exportőr nagyhatalomnak ne legyen kritikus mértékben kitéve.

Felhasznált irodalom

- ALLEN, Susan Hannah (2005): The Determinants of Economic Sanctions Success and Failure. *International Interactions*, 31(2), 117–138. Online: <https://doi.org/10.1080/03050620590950097>
- ANNAN, Kofi (1997): *Renewal Amid Transition: Annual Report on the Work of the Organization*. New York: UN Department of Public Information. Online: <https://digitallibrary.un.org/record/425664?ln=en>
- BARBER, James (1979): Economic Sanctions as a Policy Instrument. *International Affairs*, 55(3), 367–384. Online: <https://doi.org/10.2307/2615145>
- BECKER, Abraham S. (1987): *U.S.–Soviet Trade in the 1980s*. Santa Monica, CA: Rand Corporation. Online: www.rand.org/content/dam/rand/pubs/notes/2009/N2682.pdf
- BELIAKOVA, Polina (2019): How Does the Kremlin Kick When It's Down? *Center for Strategic Studies*, 2019. november 18. Online: <https://sites.tufts.edu/css/how-does-the-kremlin-kick-when-its-down/>
- BERGEIJK, Peter A. G. van (1994): *Economic Diplomacy, Trade and Commercial Policy: Positive and Negative Sanctions in a New World Order*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

⁵⁵ Next China: US Could Finally Win GDP Growth Race 2022.

⁵⁶ LIN–REED–SEDDON 2022.

- BORELL, Josep (2022): The Sanctions Against Russia are Working. *European Union External Action*, 2022. július 16. Online: www.eeas.europa.eu/eeas/sanctions-against-russia-are-working_en
- CANTONI, Roberto (2017): What's in a Pipe? NATO's Confrontation on the 1962 Large-Diameter Pipe Embargo. *Technology and culture*, 58(1), 67–96. Online: <https://core.ac.uk/download/pdf/48317643.pdf>
- CEDÉ, Silva (2022): UN: Brazil Abstains on Putin's Annexation of Ukrainian Provinces. *The Brazilian Report*, 2022. szeptember 30. Online: <https://brazilian.report/liveblog/2022/09/30/un-putin-annexation-ukraine/>
- COCKAYNE, James – BRUBAKER, Rebecca – JAYAKODY, Nadeshda (2018): *Fairly Clear Risks: Protecting UN Sanctions' Legitimacy and Effectiveness Through Fair and Clear Procedures*. United Nations University. Online: https://collections.unu.edu/eserv/UNU:6450/UNU_FairlyClearRisks_FINAL_Web.pdf
- CORTRIGHT, David – LOPEZ, George A. (2000): *The Sanctions Decade: Assessing UN Strategies in the 1990s*. Boulder, CO: Lynne Rienner.
- CROZET, Matthieu – HINZ, Julian (2000): Friendly Fire: The Trade Impact of the Russia Sanctions and Counter-Sanctions. *Economic Policy*, 35(101), 97–146. Online: <https://doi.org/10.1093/epolic/eiaa006>.
- CSICSMANN László (2021): A szankciók, mint a nyomásgyakorlás eszközei a nemzetközi kapcsolatokban: a Közel-Kelet és Irán esete. *Külgügyi Szemle*, 20(3), 80–112. Online: https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2021.3.3
- DE JONGE OUDRAAT, Chantal (2010): Making Economic Sanctions Work. *Survival*, 42(3), 105–128. Online: <https://doi.org/10.1093/survival/42.3.105>.
- DOXEY, Margaret (1972): International Sanctions: A Framework for Analysis with Special Reference to the UN and Southern Africa. *International Organization*, 26(3), 527–550. Online: <https://doi.org/10.1017/S002081830000299X>.
- Egyesült Nemzetek Szervezete (2022): *Subsidiary Organs of the United Nations Security Council*. Online: www.un.org/securitycouncil/sites/www.un.org.securitycouncil/files/subsidiary_organ_factsheets.pdf
- FELBERMAYR, Gabriel J. et al. (2020): The Global Sanctions Data Base. *European Economic Review*, 129. Online: <https://doi.org/10.1016/j.euroecorev.2020.103561>
- FRIMAN, Richard H. (2015): *Politics of Leverage in International Relations*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- FRYE, Timothy et al. (2017): Is Putin's Popularity Real? *Post-Soviet Affairs*, 33(1), 1–15. Online: <https://scottgehlbach.net/wp-content/uploads/2018/01/FGMR-Putin.pdf>
- GALBERT, Simond de (2015): *A Year of Sanctions Against Russia – Now What? A European Assessment of the Outcome and Future of Russia Sanctions*. Washington, DC: Rowman & Littlefield.
- GALTUNG, Johan (1967): On the Effects of International Economic Sanctions, with Examples from the Case of Rhodesia. *World Politics*, 19(3), 378–416. Online: <https://doi.org/10.2307/2009785>
- GIUMELLI, Francesco (2016): *The Success of Sanctions. Lessons Learned from the EU Experience*. London: Routledge.
- GRAUVOGEL, Julia – VON SOEST, Christian (2014): Claims to Legitimacy Count: Why Sanctions Fail to Instigate Democratization in Authoritarian Regimes. *European Journal of Political Research*, 53(4), 635–653. Online: <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12065>
- HUFBAUER, Gary Clyde – OEGG, Barbara (2007): Economic Sanctions for Foreign Policy Purposes. A Survey of the Twentieth Century. In KERR, William A. – GAISFORD, James D.

- (szerk.): *Handbook on International Trade Policy*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing. 509–519. Online: <https://doi.org/10.4337/9781847205469>
- HUFBAUER, Gary Clyde – SCHOTT, Jeffrey J. – ELLIOTT, Kimberly Ann (1990): *Economic Sanctions Reconsidered. History and Current Policy*. Washington, DC: Peterson Institute.
- Időrendi áttekintés – Az Oroszországgal szemben az ukrán válság nyomán bevezetett uniós korlátozó intézkedések [é. n.]. *Consilium.europa.eu*. Online: www.consilium.europa.eu/hu/policies/sanctions/restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/history-restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/
- INGMUNDARSON, Valur (2022): *The 'Kosovo Precedent': Russia's Justification of Military Interventions and Territorial Revisions in Georgia and Ukraine*. LSE Ideas, July 2022. Online: www.lse.ac.uk/ideas/Assets/Documents/updates/2022-SU-Valur-RussKosovo.pdf
- JENTLESON, W. Bruce (2021): *Sanctions: What Everyone Needs to Know*. Oxford: Oxford University Press.
- KAEMPFER, William H. – LOWENBERG, Anton D. (1999): Unilateral Versus Multilateral International Sanctions. A Public Choice Perspective. *International Studies Quarterly*, 43(1), 37–58. Online: www.jstor.org/stable/2600964
- KIRIKAKHA, Aleksandra et al. (2021): The Global Sanctions Data Base (GSDB): An Update that Includes the Years of the Trump Presidency. In BERGEIJK, Peter A. G. van (szerk.): *Research Handbook on Economic Sanctions*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 62–106.
- KIRKHAM, Ksenia (2022): *The Political Economy of Sanctions: Resilience and Transformation in Russia and Iran*. London: Springer Nature.
- LIN, Andy – REED, John – SEDDON, Max (2022): India and China Undercut Russia's Oil Sanctions Pain. *Financial Times*, 2022. szeptember 8. Online: www.ft.com/content/b38d3ab5-ea57-400e-87e9-f48eaf3e0510
- LINDSAY, M. James (1986): Trade Sanctions as Policy Instruments: A Re-examination. *International Studies Quarterly*, 30(2), 153–173. Online: <https://doi.org/10.2307/2600674>
- MACK, Andrew – KHAN, Asif (2000): The Efficacy of UN Sanctions. *Security Dialogue*, 31(3), 279–292. Online: www.jstor.org/stable/26296655#metadata_info_tab_contents
- MARINOV, Nikolay (2005): Do Economic Sanctions Destabilize Country Leaders? *American Journal of Political Science*, 49(3), 564–576. Online: <https://doi.org/10.2307/3647732>
- MATLOCK, Jack F.: *USSR – Grain Embargo 1981*. Ronald Reagan Presidential Library. Online: www.reaganlibrary.gov/public/digitalibrary/smf/nsc-europeanandsovietaffairs/matlock/box-027/40-351-7452065-027-001-2018.pdf
- NELSON, Rebecca M. (2015): *US sanctions on Russia: Economic Implications*. Washington, DC: Congressional Research Service. Online: <http://mepoforum.sk/wp-content/uploads/2015/03/R43895.pdf>
- Next China: US Could Finally Win GDP Growth Race (2022). *Bloomberg*, 2022. május 27. Online: www.bloomberg.com/news/newsletters/2022-05-27/us-could-finally-beat-china-s-xi-in-gdp-growth-race
- NOSSAL, Kim Richard (1999): Liberal-Democratic Regimes, International Sanctions and Global Regimes. In VÄYRYNEN, Raimo (szerk.): *Globalization and Governance*. Oxford: Rowman & Littlefield, 129–149.
- Oroszország nagy lépést tesz a menekülő hadkötelesek megállítására (2022). *Infostart*, 2022. október 29. Online: <https://infostart.hu/kulfold/2022/09/29/oroszorszag-nagy-lepest-tesz-a-menekulo-hadkotelesek-megallitasara#>
- PAPE, A. Robert (1997): Why Economic Sanctions Do Not Work. *International Security*, 22(2), 90–136. Online: <https://doi.org/10.2307/2539368>.

- PERLOW, Gary H. (1983): Taking Peacetime Trade Sanctions to the Limit: The Soviet Pipeline Embargo. *Case Western Reserve Journal of International Law*, 15(2), 253–272. Online: <https://scholarlycommons.law.case.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1805&context=jil>
- PLATŪKYT, Domantė (2020): *75 Days of Economic Blockade – The Insidious Plan of the Soviet Union Backfired on Itself*. Lithuanian National Radio and Television. 2020. április 18. Online: www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1164609/75-dienos-ekonomines-blokados-klastingas-sovietu-sajungos-planas-kirto-atgal-jai-paciai
- PORTELA, Clara (2012): *European Union Sanctions and Foreign Policy. When and why do they work?* London: Routledge.
- Putin's Approval Rating [é. n.]. *Levada-Center*. Online: www.levada.ru/en/ratings/
- Putyin: „Zaporizzsja, Herszon, Luhanszk és Donyeck lakói örökre polgárainkká válnak” (2022). *Mandiner*, 2022. szeptember 30. Online: https://mandiner.hu/cikk/20220930_itt_nezheti_putyin_beszedet_video
- SEITZ, William – ZAZZARO, Alberto (2020): Sanctions and Public Opinion: The Case of the Russia-Ukraine Gas Disputes. *The Review of International Organizations*, 15(4), 817–843. Online: <https://doi.org/10.1007/s11558-019-09360-2>
- SZÉP Viktor (2015): Az Európai Unió által Oroszországgal szemben bevezetett gazdasági szankciók hatékonysága. *Külgazdaság*, 59(11–12), 191–203. Online: https://kulgzadasag.eu/api/uploads/10_jogi_szep_5767ac14a5.pdf
- United States Government Accountability Office (2019): *Economic Sanctions. Report to Congressional Requesters*. GAO-20-145, 2019. október. Online: www.gao.gov/assets/gao-20-145.pdf
- VICARI, Madalina Sisu (2016): How Russian Pipelines Heat up Tensions: From Reagan's Battle Over Yamal to the European Row on Nord Stream 2. *Vocal Europe*, 2016. április 21. Online: www.vocaleurope.eu/how-russian-pipelines-heat-up-tensions-from-reagans-battle-over-yamal-to-the-european-row-on-nord-stream-2/
- WHANG, Taehee – MCLEAN, Elena V. – KUBERSKI, Douglas W. (2013): Coercion, Information, and the Success of Sanction Threats. *American Journal of Political Science*, 57(1), 65–81. Online: www.jstor.org/stable/23496543